

Казимир Трухановський - “Карета пана сенатора”

Щороку в травні, коли дерева стоять в ніжній димці весняного листя, коли цвітуть черемха, бузок і каштани, а в заростях співають солов'ї, коли весь світ захлинається святом весни, впливаючись сонцем і чистою блакиттю ніби відродженого неба, коли світанки та заходи сонця стають найчудовішими поемами світла й тіні, коли весняні грози нагадують музику великих майстрів, а після блискавок і громів дощі надають світу ще яскравішого блиску, повітря ж насичене цілою симфонією ароматів — мене охоплюють спогади про надзвичайну пригоду, яку я колись пережив, і вона оживає у моїй пам'яті кожної весни з усіма своїми подробицями.

Я читав чимало праць про явища, які неможливо пояснити, які відносяться до надприродного; для них створено спеціальну термінологію, проте суть проблеми нікому не вдалося розкрити чи пояснити, адже вони не піддаються дослідженням у будь-який момент коли нам потрібно — вони з'являються несподівано й так само несподівано зникають.

Перш ніж ми встигнемо зрозуміти, що сталося щось незвичайне, все вже завершується, і тільки на піднебінні залишається тонкий присмак цієї події, а в зоровій пам'яті — безліч барвистих образів, які неможливо ані визначити, ані відтворити. Тому все, що нам судилося пережити, сприймається з скептицизмом або знизуванням плечима, що означає або недовіру, або невігластво. Але попри це ми знаємо, що певні явища відбуваються, але чому, з якою метою, що вони означають, що хочуть висловити, просигналізувати, передати живим людям — цього ми не знаємо і, можливо, ніколи не дізнаємося.

Часом я розмірковував над ними і припускаю, що в них зберігається тяглість подій, фактів і ідей. Їх можна було б зарахувати до категорії старих книг, які ми випадково знаходимо на горищах, покритих запиленим павутинням. Вони чекають там на своє воскресіння або на своїх Колумбів і в ці сприятливі моменти нагадують феніксів, які відроджуються з попелу епам'яті та забуття.

Іноді мені здається, що ці явища відбуваються для того, щоб сказати або нагадати живим про безсмертя душі через безсмертя фактів і ідей. Але іноді я сумніваюся, що це дійсно так. Мені натомість видається, що деякі

людські справи, певні факти, які на момент свого виникнення були лише ледве започатковані або поверхнево окреслені, не дійшли до завершення, не досягли своєї кульмінації, свого розв'язання і тому повторюються знову з усією вірністю та точністю, інколи в хронологічному порядку, інколи без нього, адже повторюються лише для того, звільнити ту напругу, яка колись їх супроводжувала. Те саме відбувається і зі старими механізмами.

У домі мого дідуса був старий годинник, який стояв непрацюючий вже багато років. Про нього не говорили, що він остаточно поламався, уникали навіть розмови на цю тему, і годинник наче не існував. Тим часом у якусь найнесподіванішу мить щось у ньому починало діятися, щось рухалося, щось скреготіло в цьому, на вигляд, мертвому механізмі: молоточок, який колись відбивав години, раптом піднімався, але завмирав у повітрі, не видавши жодного звуку часу. Дідусь у такі моменти стримано посміхався і казав: «Годинник хоче щось оголосити...» Це не був жарт, дідусь говорив це з усією серйозністю. Оскільки годинник нічого не сповіщав, а лише ніби позначав, що хоче щось оголосити, дідусь казав, що його час ще не настав.

Мені здається, що з деякими людськими справами відбувається те саме.

Одного суботнього пообіддя, а було це в травні, найгарнішому весняному місяці, але водночас оманливому, який того року був ще й дуже буряним, мати сказала мені: «Тобі, Адаме, доведеться піти до міста за покупками. У мене закінчилися всі запаси. Тільки поспішай, бо буря висить у повітрі!»

Оскільки не можна було допустити, щоб наш дім залишився у неділю без кави, цукру, чаю, перцю, кориці і так далі, і так далі, то відразу після обіду я вирушив до міста. Я взяв кошик, з яким завжди ходив за покупками, мати вручила мені список того, що потрібно було купити, та відповідну суму грошей, і я негайно вирушив у дорогу.

Дорога була далекою, навіть для моїх молодих ніг — година лише в один бік. Але це тільки так говорилося, що вона тривала стільки часу, бо моя дорога ніколи не пролягала прямим шляхом, а найнеочікуванішими зигзагами і манівцями.

Я любив ходити за покупками, бо щоразу отримував трохи грошей, за які купував книги, повні пригод і захопливих історій, від яких холола кров у жилах.

Дорога, що вела до міста, проходила через величезний, старий парк. Він був здичавілим і розлогим як ліс, і насправді більше нагадував ліс, ніж парк. Щоправда, в ньому залишилися сліди його колишньої величі — якісь пам'ятники або їхні жалюгідні рештки із затертими написами на металевих і кам'яних плитах, якісь барельєфи, виконані на зразок античних, якісь забуті храми, невідомо кому присвячені, якісь альтанки, якісь фундаменти неіснуючих будівель.

У цьому дикому пралісі, серед густих заростей, у найнеочікуванішому місці, я раптом знаходив копитця молодих фавнів, ніби загублені в панічній втечі, або танцювальні й ще повні руху стопи менад; місцями я натрапляв на мармурову голову німфи у вінку з квітів та виноградних грон. Їх профілі були настільки шляхетні, що схожі можна побачити тільки на старих грецьких камеях.

В іншому місці я знаходив крило ангела або, можливо, якоїсь богині. Стоячи над такою болісною реліквією, я довго роздумував, що ж сталося і як сталося, що ангел загубив своє крило. Може, над парком розгорнулася якась битва, можливо, це було викрадення сабіянок, чи точилися тут запеклі бої амазонок із дикими загарбниками? За кілька кроків далі я знаходив воїтельку, поранену й смертельно виснажену, що спала у затишку парку. З великою раною під шляхетно витонченими грудьми вона вдячно поклала голову на вкритий мохом камінь і дивилася в небо зі згасаючим поглядом, а її болісно розкриті уста виражали весь її біль і страждання. В іншому місці я зустрічав пастушку, що застигла у нерухомості; її вбрання було настільки легким і досконалим, що я відкидав думку про її земне походження і дедалі більше переконувався, що богині приймали тілесні форми лише для того, щоб пізнати солодощів земного життя...

Годинами я стояв у задумі над легкою, як подих, стопою, взутою в античний сандалик, ремінці якого проходили між пальцями такими досконалими за формою, що навіть у найпоетичнішому порівнянні неможливо було б це описати. Більшість із цих болісних «ніобід» я знаходив серед руїн старого палацу або поблизу нього. Хоча мені було суворо заборонено забрідати в ті місця, але ж заборони існують тільки для того, щоб їх порушувати.

Усе це робило дорогу через парк звивистою, повною вигинів і петель, які вели через численні лабіринти — і в буквальному, і в переносному

значенні. Їх подолання вимагало не стільки волі, як часу й відмови від низки обов'язків чи навіть задоволень, які жодним чином не могли з ними зрівнятися. Яка ж інша пристрасть могла зрівнятися з трепетом від несподівано знайденого скарбу? І не обов'язково це мали бути великі й справжні скарби — часом вистачало випадково знайденого кольорового скельця. Що вже казати, коли вдавалося зробити відкриття на кшталт тих, про які я згадав!

Коли нарешті я подолав складний лабіринт алей і стежок, що несподівано зникали в густих заростях, які росли дико і безладно, або просто розчинялися в траві, тоді мою увагу привертали ставки, з'єднані річечкою, що то зникала в широкому дзеркалі води, то раптом знову з'являлася з нього. Вода в річечці була настільки прозорою, що на її дні можна було побачити найдрібніший камінчик або маленьку рибку, яка просвічувалася так, ніби це був не живий організм, а шматочок легенько затемненого скла, що рухався у воді.

На коротких відрізках річки, яка навесні перетворювалася на грізно шумливі потоки, я будував водяні млини або сплавліяв за течією кораблики й суденця. Млини я майстрував із кількох патичків, а кораблі — з паперу або шматочків кори.

Я не наважуся передати ті почуття, які мене охоплювали під час весняного паводку, коли я ставив водяні млини на бурхливій річечці — ці почуття лежать поза можливістю вираження, навіть якби я використав найсильніші та найбільш поетичні слова.

У ставках мою увагу привертали не тільки риби — від великих і ненажерливих щук до маленьких пічкурів — але й раки, і водорості на дні, в яких вирувало складне життя, де розгорталися драми, не менш важливі, ніж людські. Блакитне небо та хмари, що відбивалися у воді, надавали ставу безмежної глибини.

Взимку, коли лід ще не був вкритий снігом і залишався прозорим, як скло, я лягав на живіт, прикриваючи обличчя руками, і спостерігав за рибами та раками, які сонно рухалися біля дна. І цей затоплений світ, це водне царство, мало для мене зовсім інші виміри, ніж наш людський світ.

Потім приходила черга захоплюватися островом, що лежав посеред великого, мов озеро, ставка. Острів також був круглим, як і став, і поріс

найрізноманітнішими деревами й кущами. Коли всі вони цвіли одночасно, над усім островом здіймався такий сильний аромат, що у мене паморочилася голова.

Найбільшу мою цікавість викликав палац на острові. Ніколи я не бачив такого настільки прекрасного. Це був справжній шедевр архітектурного мистецтва, ще більш дивовижний від того, що виринав із пребагатого мережива листя, як Афродіта з морської піни, у щоразу іншому й досконалішому світлі — від найніжніших рожевих відтінків ранку, через золото пізнього літнього пополудня, аж до фіолету вечірнього неба, яке повільно згасало і вбиралося в спокійну гладінь води засинаючого ставу.

Взимку острів стояв у білому вбранні, в тюлях і мереживах, витканих морозом і снігом так майстерно, що жодне творіння людських рук не могло зрівнятися з ними.

Палац на острові був тим цікавішим, що, попри всю свою розкіш і багатство в оздобленні, залишався нежилим. Пробираючись у нього через одне з венеціанських вікон, про яке, що воно відчиняється, знав тільки я, я проводив довгі години в цілковитій самотності й відособленні, захоплюючись картинами давніх майстрів або читаючи старовинні книги в розкішно облаштованій бібліотеці.

Наситивши свій погляд видом острова й палацу, який у променях пополудневого сонця сяяв перламутрово-опалесцентною білизнаю стін, весело насвистуючи та безтурботно розмахуючи кошиком, я вийшов на каштанову алею, яка стояла не стільки в зелені вже розвинутого листя, скільки в біло-кремово-рожевому цвіті. Біля цієї алеї розташовувалася каретня, де стояли найрізноманітніші карети, що блищали в півтемряві чорним лаком. За кілька кроків звідти була запряжна стайня, побудована з червоної цегли.

Що стосується екіпажів, то мене не цікавили ані витончені фаетони, ані важкуваті воланти, ані легкі брички. Проте щоразу, коли я заглядав усередину каретні через високо розташоване віконце (для цього спершу потрібно було видертися на паркан, що відокремлював каретню від алеї, а потім забратися на карниз у стіні), мене заворожувала прекрасна позолочена карета, уся заклена, як ліхтар, підвішена на пасках, які замінювали ресори, і обшита всередині гарною тканиною. Її високі колеса були витончено різьблені та прикрашені мідними оздобами, вбудованими

в дерево.

Ця карета колись належала Катерині II, а ще раніше була власністю Станіслава Августа. Коли коронні маєтки були розграбовані після остаточного поділу Польщі, значна частина здобичі дісталася Катерині як її неподільна власність. Після смерті Катерини цар Павло подарував карету Йозефу Августу Ілінському, який був камергером двору Катерини, і відтоді карета належала йому. Після його смерті і смерті його внучки вона перейшла у власність останньої спадкоємиці роду Романових, пані Генрієтти Стецької.

Як я вже казав, поруч із каретнею знаходилася запряжна стайня, з трьох боків оточена розлогим садом; за ним пролягала алея, обсаджена італійськими тополями та густими рядами бузку. Паралельно до алеї тягнулися будівлі так званих «старих кухонь» — занедбаних і напівзруйнованих споруд, де оселилися сови, пугачі, ласки та інші найнеочікуваніші мешканці.

Оскільки йдеться про стару карету з такою багатою історією, варто принагідно подати трохи деталей про Йозефа Августа Ілінського, про його дружбу з царем Павлом, про історію роду Ілінських і при цьому про Романів — розкішну резиденцію Ілінського, якому в період найбільшого успіху здавалося, що він є королем. Ці відомості матимуть значення для подальшої моєї розповіді.

Йозеф Август Ілінський, будучи камергером двору Катерини II, одного разу зробив певну послугу великому князю Павлу, завдяки чому було врятовано право князя Павла на спадкування трону; пан Ілінський не лише здобув вічну дружбу царевича, але й відіграв значну політичну роль.

Було загальновідомо, що Катерина не любила свого сина і шукала способу відсторонити його від трону. Подейкують, що на той час існував закон, згідно з яким, якщо великий князь не здатен управляти своїм особистим майном, він втрачає право на управління країною. Чи був такий закон насправді, чи ні, але імператриця, дізнавшись, що борги сина перевищують вартість його майна, таємно призначила комісію для розслідування фінансових справ Павла.

Ілінський, незважаючи на наказану таємність, довідався про створення цієї комісії і, не гаючи часу, заклав усе своє майно, щоб отримати достатньо велику позику для погашення боргів Павла; деякі його векселі

він викупив за готівку, інші замінив на векселі зі своїм власним підписом, тож комісія знайшла фінансові справи великого князя в якнайкращому стані. Звідси — довічна вдячність Павла і ще тісніша дружба з Ілінським. Павло, обіймаючи його зі сльозами на очах, сказав, що наразі нічого більше зробити не може, але коли займе трон, не буде речі, в якій він Ілінському відмовить.

Коли Катерина вже перебувала в агонії, лежачи на підлозі у своїй спальні, бо не поміщалася на ліжку, а над нею стояли заплакані бояри, Новосільцов негайно поїхав до Гатчини, де жив великий князь, щоб повідомити йому скорботно-радісну звістку про смерть нелюбимої матері. Павло разом з Ілінським негайно сів у карету і вирушив до Петербурга. Він був настільки щасливий від цієї звістки, що не намагався приховати своєї радості. Тепер він міг виконати свою обіцянку і всю дорогу обсилав Ілінського дарунками, відзнаками та титулами.

«Графе Ілінський» (саме в кареті він дарував йому графський титул, і коли Ілінський зауважив, що не має такого титулу, Павло відповів: «А я кажу — граф!» — і так воно й залишилося), «графе Ілінський, дарую тобі в Київській губернії стільки-то тисяч душ... (Ілінський лише схилив голову). Дарую тобі в Волинській губернії стільки-то тисяч душ... Дарую тобі Михайлівський палац із усім устаткуванням. Дарую тобі...» — і так усю дорогу він сипав дарунками, як з рогу достатку.

Прибувши до Петербурга і переконавшись, що імператриця-мати дійсно померла, Павло негайно підписав маніфест про своє вступ на престол і, будучи надзвичайно щасливим, запитав Ілінського, чого той ще бажав.

«Для себе нічого, ясновельможний пане, — відповів Ілінський, — окрім прохання, щоб ваша імператорська величність і надалі надавала мені свою ласку. Але Сибір і в'язниці переповнені моїми співвітчизниками, прошу про загальну амністію...»

Цар негайно видав амністію, завдяки якій Тадеуш Костюшко, Ігнатій Потоцький, Юліан Урсин Немцевич і багато інших, що перебували у Петропавлівській фортеці, здобули свободу.

Пізніше **облаштування** з Михайлівського палацу була перевезена до палацу в Романові на Волині. Величезні дзеркала кріпаки перенесли з Петербурга до Романова на своїх плечах.

Серед численних коштовностей Йозефу Августу Ілінському дісталися також розкішна позолочена карета та ліжко Катерини II.

З хронік, на які я якось натрапив у палацовій бібліотеці на острові, я дізнався, що карета лише раз була використана сенатором Ілінським і що це було пов'язано з якоюсь драматичною подією, яку сенатор тоді пережив. З того часу її не використовували для жодних виїздів, навіть найурочистіших. На жаль, тоді я не дізнався, яку саме драму пережив сенатор. Сталося так тому, що я ніяк не міг знайти хроніку роду Ілінських, на яку лише згодом випадково натрапив. Я знайшов її через деякий час після тієї суботи, коли ходив до міста за покупками для матері.

Дорогою до міста я опинився в каштановій алеї біля каретні. Видершись на високий паркан, а з нього на карниз у стіні, я заглянув всередину каретні. На жаль, карети там не було. Вона завжди стояла біля вікна, але тепер її там не було. Що з нею сталося — важко було здогадатися. Я міг би, звісно, запитати про це у старого кучера, який жив у маленькій кімнатці при парадній стайні, але цей чоловік викликав у мене якусь незрозумілу тривогу, тому я вирішив не йти до нього і ні про що не питати. Карета не могла бути використана для виїзду, адже мала лише музейну цінність.

Не висунувши жодної гіпотези щодо зникнення карети, я зліз із карниза, переліз через паркан і вирушив нарешті до міста по покупки для мами.

Ледве я рушив, як мою увагу привернули запряжні коні, що пустували та гарцювали на вигоні перед стайнею: пара сірих, що нагадували тендітні цяцьки з димчастого скла, пара гнідих з білими стрілками на витончених чолах і з білими плямами на задніх ногах, а також пара вороних. Вони мчали по всьому вигону, вигинаючи шиї з надзвичайною грацією, і бігли так легко, що здавалося, ніби їхні копита не торкаються землі; голови вони то високо піднімали, то опускали до самої землі, подібно до хортів, що винюхують сліди, не зважаючи ні на огорожу, об яку могли розбитися, ні на мою присутність. Я спостерігав за їхніми витівками, затамувавши подих.

Щоб краще їх роздивитися, я видерся на високу жердину огорожі, що обмежувала доступ до алеї, і захопленням і подивом дивився на коней, які

раптом ставали схожими на величезних кентаврів, що кидалися один на одного, ніби збиралися вступити в лютий двобій, або поверталися один до одного задом, безладно б'ючи наосліп копитами, тонко і дико іржучи при цьому... Але вони не завдавали одне одному жодної шкоди й через мить знову мчали з розвіяними гривами.

Побачивши мене на жердині огорожі, коні всі разом підбігли зі злим виразом у своїх виразних очах, ніби мали намір зубами стягнути мене вниз, затоптати на зеленій галявині та втоптати в землю. Їхні притиснуті вуха надавали їм ще дикішого, ще загрозливішого вигляду.

Наляканий цим видовищем, я зісковзнув із жердини й почав тікати вздовж огорожі. Коні пустилися навздогін з іншого боку паркану, загрозиві і люті, голосно дихаючи через роздуті ніздрі.

Я мчав каштановою алеєю, відчуваючи, як серце підступає до горла.

Нарешті я добіг до алеї, обсадженої італійськими тополями та густими кущами бузку, яка з цього боку замикала розлогий сад, що тягнувся аж до парадної стайні. Майже всі тополі мали посохлі від старості вершини, а бузок буйно квітнув — ліловий і білий, хоча білих китичок було набагато менше.

Добігши до алеї, я сповільнив крок. Тепер ішов зовсім спокійно, але відчував біля ключиць душливий біль.

Йдучи повільно, я чув позаду тонке іржання коней, які зупинилися біля огорожі, здивовані й розчаровані.

Замість того, щоб іти алеєю до дороги, яка вела до так званої «білої брами», що закривала вхід у парк, я звернув убік, минув «старі кухні» і вийшов до розлогих теплиць, звідки через кілька хвилин опинився на старій, занедбаній дорозі, що йшла за ними. Заросла кропивою та бур'янами, купками здичавілих слив, старими липами й іван-чаєм, вона була для мене найулюбленішим куточком у світі. Якось, коли мені вдалося вмовити матір пройтися цією дорогою, вона заявила, що не зустрічала більш неприємного місця у всій околиці, що тут, напевно, водяться величезні змії та гидкі жаби, і не могла зрозуміти моїх вподобань.

«Звідки у тебе ця любов до таких огидних місць?» — говорила вона невдоволеним голосом. — «Ніхто в нашій родині не виявляв подібних ознак ненормальності!»

«Ну, що ж, — відповів я з великою поблажливістю, — трапляються виродки навіть у найкращих родинах. А мама не розуміється на цих речах... Мама не розуміється на принадах таємничості! Це мене дуже засмучує!»

Більше я ніколи не намагався вмовити матір пройтися цією дорогою.

Опинившись тепер у цій дикій гущавині, де, на мою думку, щомиті можна було зустрітися віч-на-віч із Паном, що грає на флейті (я не раз чув її звучання у полудневу спеку літнього дня), я поглянув на небо: воно було ще зовсім ясне, але сонця не було видно — воно наче сховалося в легкій імлі і мрячило розпорошеним світлом.

Відразу за дорогою лежали церковні землі. Церква і дзвіниця, збудовані з червоної цегли, потопали у пишному цвіті каштанів.

Маючи ще чимало часу до вечірнього відкриття крамниць єврейськими купцями, які хотіли бодай частково відшкодувати втрати суботнього дня (правда, не всі їх відкривали: більш ортодоксальні воліли не ризикувати й не грішити бажанням наживи в суботній день, проте були й такі, що з нетерпінням чекали заходу сонця, щоб хоч на короткий час відкрити свої темні святині Ваала і Золотого Тельця), я подумав, що варто зайти до церкви. Саме озвалися дзвони, що закликали вірян на вечірню службу.

Я вийшов із гущавини занедбаної дороги й опинився на церковній території. У цей момент із ризниці вибіг міністрант у білій комжі та червоній накидці, обшитій золотим галуном, і, тримаючи на зігнутому дроті жаровню для кадильниці, почав розмахувати нею в повітрі. Це виглядало так, ніби він махав мені рукою, аби я поспішав, адже богослужіння ось-ось розпочнеться.

Я зайшов до церкви. Спочатку вона здалася мені дуже темною. Старий паламар запалював свічки на головному вівтарі; у церкві чулося шепотіння молитв і зітхання; п'ярко пахло ладаном, восковими свічками і цвіллю літургійних шат; через кольорові шибки високих вікон у темний

простір проникало срізнобарвне світло, розливаючись кольоровими плямами на статуї святих, на старі, покритих сивою пліснявою картини, на стіни, на кам'яну підлогу...

Паламар закінчив запалювати свічки й тепер ходив дрібними кроками в трохи закороткій комжі, із складеними на животі руками, безпорадний і ніби розгублений. Такою ж розгубленою була Даліла на великій, старій картині, що чатувала над сплячим Самсоном. Вона склала руки на животі й чекала...

На лавках сиділо кілька людей з приховааними в темряві обличчями. З бічних нефів долітав сухий кашель жінок, що молилися. У майже порожній церкві цей кашель звучав дуже неприродно, спускаючись шелестом з-під високого склепіння, під яким здійсмалися барвисті янголи, що грали на мідних трубах, ще більше сяючих у світлі променів, що падали навкісно через шибки вітражів.

Міністранти у білих комжах і червоних накидках висовували голови з-за ризниці — вони нагадували ледь загримованих статистів, які виглядають з-за куліс театру. На хорах, покашлюючи, метушився органіст, але органи мовчали.

У очікуванні на початок травневого богослужіння, я обійшов церкву навколо, зупинившись на мить біля двох бічних вітарів, під якими, в заскленних вітринах, спочивали християнські мученики — свята Іннокентія, з таким солодким виразом обличчя і настільки граційною позою, що я ніколи не міг намілуватися нею. Її волосся, чудово зібране в ніжні кучері, розсипалося по атласній подушці, вишитій квітами. Найбільше привертала мою увагу її очі, що дивилися скромно з-під напівприкритих повік, поглядом зомлілим і затуманеним. Коли світло падало на її солодке обличчя, мені здавалося, що я бачу в її очах сльози, які не висохли, в яких промені заломлювалися, як у краплях дощу, що тремтять на листках і квітах каштанів.

Дивлячись на її витончене личко, я не міг збагнути, що знайшовся хтось, хто наважився завдати смерті такій прекрасній жінці. «Навіть смерть, яка завжди спотворює обличчя померлих, не змогла стерти з обличчя святої мучениці це тонке благородство», — думав я, зазираючи крізь скло вітрини, де гілочка пальми, символ мученицької смерті, вибіліла й припала пилом, але обличчя святої залишилося недоторканим. Її ніжки,

що виглядали з-під атласної сукні, взуті в римські сандалі, були красивішими за стопи танцівниць і німф, яких я знаходив серед руїн старого палацу біля ставка або в парку.

Під другим віттарем, у такій самій зашкленій вітрині, спочивав святий Фортунат. Він лежав у срібних обладунках, з мечем біля пояса; його витончена голова, з волоссям, підстриженим у римському стилі, спиралася на шолом, срібний орел, що слугував прикрасою шолома, своїми крилами прикривав голову святого мученика.

Задовольнивши свою цікавість, я ще раз озирнувся по церкві, яка раптом занурилася в повну темряву, і вийшов на церковне подвір'я, наповнене неспокійним шурхотінням листя каштанів. Перш ніж я встиг глянути на небо, оглушливо вдарив грім — без будь-якого попередження, без блискавки, так голосно, ніби гвинтівка вистрілила прямо біля моєї голови. Приголомшений, я примружив очі й інстинктивно відступив під стіну церкви, але мене наче відірвало від неї і виштовхнуло на церковне подвір'я. В одну мить я опинився під дзвіницею, поряд із плитою, що закривала вхід до склепу, де спочивали останки Йозефа Августа Лінського.

Стоячи під дзвіницею, у тіні розлогого каштана, я підняв голову вгору і побачив, що просто над стрімкою вежею церкви зависла темна хмара з дико розвіяною гривою. З її чорного чола вирвалася сліпуча блискавка, замиготіла нетерпляче й згасла. Знову оглушливо вдарив грім. Його відлуння, гучно ляскаючи, відбилося від високої дзвіниці і полетіло в бік парку, спотворене і гарчаче, наче відбита з силою тенісна куля. Новий спалах блискавки й новий удар грому!

У цю мить в церкві озвалися органи. Вони почали тихенько і, здавалось, боязко...

У дах церкви і стіну дзвіниці вдарив сильний вітер; каштани почали відчайдушно метатися й шуміти ще голосніше. Три блискавки мигнули одна за одною; хрест на церковній вежі на мить перетворився на мерехтливе полум'я, що різало чорне небо. Вдарили три оглушливі громи. Надмір їхнього гніву котився небом як грізне і попереджувальне гарчання..

І раптом усе стихло; і вітер, і тріск хмар, і гарчання грому, і шум каштанів. Запала така тиша, що аж задзвеніло у вухах. Це тривало кілька секунд,

після чого впало кілька великих крапель дощу, розбризкуючись на листі каштанів або вдаряючись об пилюку на дорозі так сильно, що в повітря піднімалися цівки пилу, створюючи враження, ніби це падали не краплі дощу, а розжарені до білого кулі.

Знову запала тиша. Хмара звивалася над церковною вежею, клубочилася, ніби вагалася або роздумувала, як діяти далі.

За мить вона відчинила свої шлюзи, і дощ ринув потоком. Я стояв під каштаном, нахилившись, поглядаючи з-під лоба на хмару, яка розмахувала над церквою величезними й темними крилами.

Знову в церкві озвалися органи. Вони почали молитовним співом, повним благання. Спочатку грали тихо й несміливо, розтягуючи солодку мелодію в високих регістрах, якусь прелюдію чи музичну історію, сповнену настроїв ноктюрна. Послідовності звучали одна за одною, як уперто поставлене питання, що повторюється раз по раз.

Буря посилювалася, і органна музика в церкві також наростала; баци в педалях гули дедалі голосніше, іноді настільки, що здавалося, ніби громи акомпанують солодкій мелодії, що звучала в високих регістрах. Мелодія почала втрачати свою зворушливість і м'якість — вона гриміла латунню труб, ридала кларнетами, свистіла флейтами та пікколо, проголошуючи свою музичну *raison d'être*, яка була такою ж потужною, як *raison d'être* шаленої бурі.

Іноді ця музика затихала, віддаляючись кудись далеко-далеко і зникаючи там у витончених піанісімо і зітханнях. Тоді я дуже чітко чув шелест крапель по листю каштанів і по бляшаному даху церкви. Іноді цей шум затихав, усе завмирало на мить або дві, а тоді шум ставав ще сильнішим; оглушливо вдаряли громи, піднебесся котило довгі рулади та пасажі громів. Органна музика затихала повністю, замовкала так, що навіть її подиху не було чути.

Лише коли буря промчала на загривку хмари, що мчала з розвіяною гривою, знову визирнуло сонце, запалюючи на листі каштанів тисячі мерехтливих спалахів, а на небі у східній його частині утворилася райдуга, простягнута від обрію до обрію.

Органи знову заграли ніжну мелодію у високих регістрах. Спершу це був лише шелест дощових крапель, що спадали з листя, сповнений фермати

та вечірньої задумливості, недоказаної до кінця: пальці, що грали її, час від часу ніби спотикалися, наче блукали по клавіатурі навпомацки, постійно повертаючись до однієї й тієї ж фрази, яку начебто не могли розгорнути, бо вона була перервана бурею, загублена у її заплутаній тематиці, здута нею знову і знову, мов полум'я свічки у темному коридорі, крізь який проносилися сильні протяги...

Тепер буря вивільняла свій гнів десь далеко на східній частині краю. Звідти долинали глухі, приглушені рокоти грому, і коли хмара віддалялася все далі, ці рокоти часом зовсім згасали. Прислухаючись, я мав відчуття, ніби це був не гуркіт грому, а шелест і шум темних крил хмари, що з силою розтинали повітря високо під небом. Час від часу лунало різке скреготання, але я не був упевнений, чи це десь далеко вдарила блискавка, чи органіст на мить натиснув на басову педаль органа...

Сонце заходило. Останнім спалахом вистрелило з-за обрію пучком променів і згасло. Згасла також органна музика, а небо на заході ще якийсь час палало гарячими відблисками.

Нарешті йдучи до міста, я сподівався, що буря посунеться ще далі на схід і зникне за горизонтом або розсіється. Проте виявилось, що щось змінилося: хмара зупинилася на значній відстані від нашої місцевості й застигла там нерухомо.

Коли спустилася темрява, з південного сходу подув вітер і почав гнати хмару до парку. Ще здалеку я чув шум і відчайдушне тріпотіння дерев під його натиском. Але подумав собі, що поки я закінчу покупки й вирушу назад, буря пройде далі, і після всього цього драматичного видовища я спокійно повернуся додому.

Пробираючись болотистою дорогою, я розмірковував: «Щось таки мало статися в церкві...», бо ніколи не припускав, що травнева служба може скінчитися таким чином. «Добре принаймні, — думав я, — що органіст врятував ситуацію своєю майстерною грою...»

Але цього вечора я ще раз переконався, що це був особливий день, що в ньому заплуталося щось важливе, щось, що ніби передвіщало події, як у старому годиннику в домі мого дідуся, звідси — ці паузи й очікування. «Ще не настав його час», — згадав я слова дідуся, сказані тоді, коли

молоточок годинника зависав у повітрі.

Усвідомивши, що вже досить пізно, я йшов не звичайним кроком, а майже летів, аби встигнути до закриття крамниць. Я знав, що їх відкривали ненадовго після заходу сонця. Я не міг запізнитися, якщо не хотів наразитися на гіркі докори матері.

Задиханий, я влетів на ринок саме в момент, коли крамниці зачинялися. У магазині, де я завжди робив покупки, свічки вже погасили, і лише в мерехтливому відблиску маленької воскової свічки наводили лад на прилавок.

Зайшовши до напівтемного магазину, я попросив усе, що мати наказала мені купити. Власник поглянув на мене з неприязню, але нічого не сказав. Молоді помічники, сонні й неохочі, через деякий час почали зважувати потрібні товари, загортаючи їх у пакувальний папір і перев'язуючи шнурками, але робили це мляво й без запалу.

Я стояв, опершись на прилавок, і з примружених повік стежив за кожним їхнім рухом. Купець також не втручався в їхню роботу — у мерехтливому світлі маленької свічки він робив підрахунки, плутаючись раз по раз і весь час починаючи спочатку.

Побачивши, що помічники все ще вовтузяться, роздратований їхньою повільністю та тим, що постійно плутався в розрахунках, він вигукнув: «Швидше, швидше! Уже дуже пізно!» Поглянувши на мене з неприязню, він дав зрозуміти, що незадоволений моїм пізнім приходом. Коли я запитав його про причину його нетерпіння, він відповів:

— Як це, невже ти нічого не знаєш?...

Я здивовано відповів, що справді нічого не знаю.

— Ну, звісно! — пробурчав купець. — Якщо хтось такий дорослий кавалер, то думає тільки про панянок і забуває про весь світ!

— Звідки така впевненість, що я думаю про панянок? — запитав я, почервонівши.

— Та невже я не знав би? — здивувався купець, посміхаючись стримано у бороду. — Що, хіба я народився відразу великим купцем? Хіба я не був таким самим кавалером, як і ти?

— Ага! — усміхнувся я вже роззброєний. — Ви говорите про це з власного досвіду. Але ви помилилися, бо панянки мене зовсім не цікавлять, у мене в голові зовсім інше...

Помічники раптом пожвавилися, багатозначно і схвально підморгуючи мені.

— Я знаю, що кажу! — сказав купець, трохи капітулюючи. — Молоді завжди залишаються молодими, — додав із обуренням, а за мить запитав: — То ти справді нічого не знаєш?

— Справді не знаю, — відповів я. — Бачу тільки, що всюди панує велике хвилювання. У церкві теж...

— Ну звісно! — сказав купець. — Сьогодні — ніч очікування... — Він не закінчив, його очі відвернулися вбік похмурим поглядом, ніби його щось гнітило або він намагався приховати від мене щось, але через необережність видав себе.

— Ніч очікування? — повторив я, як луна. — Очікування чого?

— Деякі речі не можна висловити словами, — ухильно відповів купець.

— Якщо вже так, що це не можна висловити, то звідки відомо, що щось станеться? І що за таких умов можна передбачити? — запитав я скептично.

— Ну звісно! — відповів купець. — Чи можемо ми коли-небудь передбачити, що може статися?

— Якщо не можемо, то немає про що й говорити! — відповів я сердито.

— У нас кажуть так: «Якщо людина нічого не очікує, то нічого й не отримує!» — сказав купець після хвилини мовчання й знову повернувся до перерваних підрахунків.

— А чого ви самі очікуєте? — запитав я.

— Чи я знаю? — сказав купець, затримавши кінцем олівця якусь цифру, на

якій зупинився. — Усі чекають, то й я чекаю; усі говорять, то й я говорю. Я ж за це грошей не беру! Ану, швидше, швидше! — крикнув він на помічників, які перервали свою роботу і стояли нерухомо, червоніючи по-молодечому у вуха та усміхаючись недоладно. — Вам тільки й треба, аби байдикувати!

Спостерігаючи за купцем і помічниками з великим зацікавленням, я примирливо сказав:

— Не хвилюйтеся, поспіх дуже часто приносить лише шкоду!

— Іноді так, іноді ні, — сказав один із помічників. — Якби було тільки так, то не говорили б: «Швидко зроблене діло — двічі зроблене», ага! — вигукнув він із задоволенням, а його обличчя набрало такого дурнуватою вигляду, що мені аж стало соромно.

— З нього колись буде або дуже поганий купець, або дуже хороший, — виніс свій вирок власник магазину і раптом, звертаючись до помічників, які розставляли на полицях бляшанки й банки та складали розкидані на прилавку папери, крикнув: «Все?..» Але помічники були так зайняті, що не звернули уваги на нетерпляче питання начальника, тож він сам собі відповів: «Все!», загасив свічку, і ми, штовхаючись всі разом у вузькому проході, ми за мить вийшли з крамниці.

— На добраніч! — сказав я до купця, який стояв і чекав, поки один із помічників закріпить засув на дверях, голосно грюкаючи ним у темряві й не потрапляючи у скобу.

— На добраніч! — відповів купець, брязкаючи ключами по засуву. — На добраніч! — повторив через мить, а потім додав: — Схоже, що буде хороша буря. — Сказавши це, він поглянув на небо, де миготіли беззвучні блискавки.

Я нічого йому на це не відповів і вирушив у зворотну дорогу.

Невдовзі я минув передмістя Старих Котів. Я пришвидшив крок, бажаючи якнайшвидше опинитися в парку, бо буря могла ось-ось розпочатися знову — при світлі блискавок я бачив, як хмара своїми щупальцями охоплює всю околицю. Десь далеко гуркотів грім. Почав падати дощ,

великі краплі розбризкувалися об моє обличчя...

Я знову прискорив крок. Тепер я вже не біг, а майже летів, ледве торкаючись землі ногами, то сильніше, то слабше підштовхуваний вітром. Над моєю головою хмара знову хрустіла, там у темряві щось відбувалося, щось назрівало...

Коли я добіг до парку, вітер вже бив у темну стіну дерев з усією люттю. Древа не шелестіли, а завивали під його шаленим натиском. Але, незважаючи на це, я почувався тут безпечно.

Навпомацки добравшись до головної алеї, я опинився вже не просто в грозі, а в справжній зливі. Дощ лився з темного неба потоками, блискавки з сухим тріском розсікали небо, розламуючи його зі скрипом на частини.

Я влетів у алею бузку й італійських тополь. У світлі блискавок грона бузку здавалися мені лише білими. Коли блискавки згасали, я на мить опинявся у цілковитій темряві, спотикався і пробирався через калюжі дощової води; бруд просочувався між пальцями моїх босих ніг. Я був у розпачі. Навколо — жодної живої душі, лише гучний шум дерев, сліпуче світло блискавок, шурхіт і плескіт дощу, гуркіт перекочування грому.

І раптом усе це затихло, завмерло, заніміло. Запанувала моторошна тиша. Хмара почала швидко тікати геть від парку, і лише час від часу спалахували блискавки, начу тільки для того, щоб освітити хмарі шлях.

Здивований незвичайною стратегією грози, я озирнувся навколо: у світлі блискавки побачив старого чоловіка, який сидів на пні зрубаного дерева. Усміхаючись лагідно, він сказав до мене:

— Ну ось і все!

— Так, — відповів я. — І так раптово!...

— Ну, що ж, — сказав він, — таке інколи трапляється... — Він хотів ще щось додати, але не встиг, бо в цю мить ми почули в алеї тупіт коней і гуркіт екіпажу. Я обернувся: у світлі блискавки побачив упряжку з шести коней — пари сірих, пари гнідих і пари вороних — запряжених у посторонки. На високих козлах сидів старий кучер. Тонкий батіг стирчав у кобурі, а кучер, як мені здавалося, приглушеним голосом стримував розігнаних коней.

Ледве вони нас минули, старий чоловік пробурмотів:

— Уже приїхала...

— Хто приїхав? — запитав я.

— Ясновельможна пані сенаторка, — відповів він. — Вона їде прямо з Вільнюса. Була у панянок-бенедикток... Вже пройшла покуту, і отці-єзуїти дозволили їй повернутися до палацу. Пан сенатор влаштував на її честь великий бал. Гостей з'їхалося — не злічити! Ну, то й ми ходімо! Для когось бал, для когось — клопоти...

Він рушив алеєю, а я залишився стояти під тополею, не знаючи, що робити. Старий озирнувся на мене і, кивнувши рукою, сказав:

— Ходімо, паничу! Варто побачити!...

Я наздогнав його і запитав:

— Ви йдете до палацу?

— Так, до палацу, — пробурмотів він.

— Хто ви? — запитав я, уважно придивляючись до нього. Блискавки вже не миготіли, натомість із неба сипалося сріблясте світло, ніби це був не ніч, а ранній світанок.

— Хто я такий? Я той, хто ходить по світу, дивиться і все пам'ятає...

Такий відповіді мені було замало і вона не могла мене задовольнити, тож я сказав:

— Але, крім цього, ви повинні ще щось робити.

— А, так! — відповів він. — Виводжу щурів... Іду до палацу, щоб вигнати їх у світ... Так багато їх там розвелось! Все гризуть, все нищать! Нічого від них не сховаєш...

— Як ви це зробите, якщо в палаці відбувається великий бал? — запитав я.

— Нічого страшного, — відповів він. — Чим більше метушні, тим краще... Ходімо швидше, — додав, — поки карета дістанеться об'їзною дорогою, ми

встигнемо вчасно, щоб побачити привітання. Це буде чудове видовище!

Ми рушили вперед, і за мить опинилися на греблі, що розділяла старий став від іншого, посередині якого знаходився острів із палацом, зазвичай відбиваючись у спокійній воді.

Я помітив, що тут сталися великі зміни: палацу на острові не було, натомість на північ від ставка, де були руїни, я побачив палац, осяяний яскравим світлом. Уздовж берега ставка рухалася карета, відбиваючись у воді так чітко, ніби це було не вода, а велетенське дзеркало. Перед палацом горіли бочки зі смолою, а довга алея за палацом із більш ніж столітніх ялин також була яскраво освітлена, і світло здіймалося високо в небо — здавалося, що це займається ранкова зоря. З палацу до нас долинали звуки оркестру.

Карета наближалася до величезного під'їзду, а з палацу натовпом почали виходити гості, щоб привітати прибулу сенаторку.

Майже всі вже вийшли перед палацом; прислуга вишикувалася в шеренгу з смолоскипами в руках. Карета за мить різко зупинилася між ставом і палацом, і натовп, що вітав, рушив їй назустріч. Коні стояли задихані, нетерпляче гризучи вудила, з їхніх морд стікали клапті піни. Камердинер підбіг до карети і, схилившись у поклони, відчинив засклені дверцята й опустив сходинку...

У цей момент до карети підійшов пан сенатор у кармазиновому вбранні й, також низько вклоняючись, подав руку дамі, яка сиділа всередині.

Пані сенаторка вийшла з карети в атласах, у піні мережив і тюлю, з пишною діадемою на голові, що виблискувала барвистими променями у світлі смолоскипів та місяця, який ніжно світив у небі. Сенаторша була сильно зарум'янена і кліпала повіками, ніби щойно прокинулася з глибокого сну.

Гості, поспішаючи до неї назустріч, розмахували хусточками, махали руками; всі щось вигукували — це були ніби вигуки захоплення та обожнювання прекрасною пані.

У цей момент до сенаторки підійшов чоловік у прекрасному іспанському вбранні й узяв її за праву руку; з натовпу карет, що стояли осторонь, негайно підїхала карета, запряжена чотирма вороними кінями; незнайомиць потягнув сенаторку до карети, вони швидко сіли, і, поки сенатор, гості та слуги встигли усвідомити всю несподіваність цієї події, карета рушила в бік неосвітленої частини парку й зникла за мить. Гості лише тепер видали вигук подиву й обурення — "а-ах!" — і почали безпорадно метатися в різні боки. Сенатор стояв із рукою, піднятою в повітрі, й кліпав очима... Кучер на високому козлі золоченої карети ніби хитався, ніби сміявся й щось говорив; коні неспокійно гризли вудила й били копитами по землі...

Організована за мить погоня не дала жодних результатів — у цьому парку було стільки доріг і тінистих алей, що вели в різні боки...

Отямившись від першого враження, я хотів щось сказати своєму супутникові, але його вже не було поруч.

Я поглянув у бік палацу: натовп гостей з кожною миттю рідшав, ілюмінація згасала, музика поступово стихала, розчиняючись у далекій далечині...

Ніч була настільки ясною і прекрасною, а місяць світив так яскраво, що у мене було відчуття, ніби це день, що сяяв особливим світлом. Я був втомлений і сонний, але замість того, щоб піти додому, я рушив уперед, вирішивши для себе трохи пройтися парком. Насамперед мені захотілося піднятися на пагорб, який називали Кальварією, щоб звідти поглянути на палац і парк, які потопали в лагідному і тихому світлі травневого місяця. Потім я мав намір піти до театру, що знаходився позаду палацу, який мені якось так і не вдалося відвідати. «Можливо, мені вдасться пробратися в палац і дізнатися щось про цю незвичайну подію, — думав я. — Заодно зможу оглянути Золоту залу й подивитися на шедеври італійського живопису».

Йдучи в напрямку пагорба, я по дорозі лякав якихось маленьких звіряток, які тихо пробиралися на м'яких лапках, винюючи сліди, ставали стовпчиком і знову тихенько сунули вперед. Але, помітивши мене, вони миттю зникали в густих заростях...

Піднявшись на пагорб і озирнувшись навколо, я побачив, як над сплячим

світом ніжно височів повний місяць...

Не знаю, чи справді я тоді це бачив, чи, можливо, мені це згодом приснилося, але карета з утікачами, виїхавши в затемнену частину парку, покотилася стежкою, що звивалася навколо Кальварії, змійкою піднімаючись угору. Коли вона опинилася на вершині, то піднялася в повітря і попливла під небом у тихому світлі місяця, що спокійно відбивався у великому ставку з круглим островом посередині.

Коли через кілька днів після цієї приголомшливої події я зазирнув до возівні через віконце, то побачив, що карета стоїть на своєму звичному місці. Потім сталися великі події, і карету було знищено.

Після того незвичайного вечора я все частіше відвідував палац на острові, намагаючись відшукати родинну хроніку дому Ілінських та опис прекрасного палацу, який стояв на північ від великого ставу і згорів у 1877 році.

Щодо загибелі палацу з його неоціненними колекціями існували дві версії. За однією, пожежа виникла від вічної лампадки, що висіла перед головним вітварем у каплиці палацу; за іншою — палац було підпалено під час відсутності Генрика Ілінського, сина Йозефа Августа, шановного сенатора.

Поки пан Генрик подорожував Європою, маршалок двору, змовившись із гувернанткою, вивіз у ліс за парком велику кількість коштовностей і підпалив палац, удаючи, що пожежа сталася випадково в каплиці. Проте таємниця була розкрита, і злочинців схопили.

Досліджуючи бібліотеку й архів палацу на острові, я зібрав багато матеріалів, які стосувалися насамперед історії Романова. Я дізнався, що Романів, після смерті Беати Костелецької, позашлюбної дочки Сигізмунда Старого, пережив багато лих і невдач, перш ніж стати власністю Ілінських, роду, що колись правив за Дніпром. Онібій Ілінський, новогрудський староста, отримав від Ягайла право на володіння селищною землею. Потім Романів належав Яну Каетану, старості житомирському. Після його смерті та смерті його старшого сина, Януша Станіслава, генерал-інспектора коронного війська, який загинув у битві з московитами під Маркушевом у 1792 році, маєток перейшов до

молодшого сина Йозефа Августа. На честь свого загиблого брата він встановив у романівському парку красивий монумент — гранітний обеліск, увінчаний хрестом, з чотирма польськими орлами на його кутах і чотирма табличками, що прославляли життя і діяння Януша Ілінського.

Після довгого правління в Романові Йозефа Августа ці землі, значно розширені, перейшли у власність Генрика Ілінського, останнього чоловічого нащадка цього роду. Після його смерті романівські землі, уже значно менші, стали посагом його дочки Ядвіги, яка вийшла заміж за Генрика Стецького, і відтоді Романів став належати родині Стецьких. Останньою власницею Романова була пані Генрієтта Стецька.

Окрім інших Ілінських, які проживали в Романові, але не були його власниками, був Ян Станіслав, народжений у Романові в 1795 році, помер 23 грудня 1860 року в Бродах. Він був учнем Людвіга ван Бетховена й сам гарно складав музику; переважно займався церковною музикою. Хоча він був сином Йозефа Августа, проте, як музикант він не успадкував маєтків — він не зміг би ними керувати.

У Романові існували чотири монастирі: візитанток, шариток, єзуїтів і ордену, який утримував школу для глухонімих. Монастир візитанток було ліквідовано за наказом милостиво правлячого Олександра I, будівлі разом із церквою зрівняно із землею, а побожних сестер вивезено до Петербурга...

Палац стояв посеред величезного парку, оточений коринфською колонадою — біля входу колони, у головному корпусі колони, колони по крилах палацу. Цілий ліс розкішних колон. Над колонами по всьому головному корпусу та крилах палацу тягнувся багатий фриз .

Усередині палацу було півтори сотні кімнат і залів, просторих і склепінчастих. Каплиця, багатий родинний архів, бібліотека, колекція витворів мистецтва, столи, консолі й колони з малахіту, мозаїк, з лазуриту, з античного червоного мармуру, колекція італійських картин, знаменита робота Ластмана «Жертвоприношення в Лістрі», «Суд Паріса», портрети Бачареллі, Грассі, Лампі, що зображують Щасного Потоцького, а також Антоніну Елеонору Ілінську з дому Коморовських і її сестру Гертруду Коморовську, яку за наказом Франциска Салезія Потоцького задушили в подушках, а тіло кинули в Буг. Ця драма стала основою для створення Антонієм Мальчевським прекрасної поеми під назвою «Марія».

У романівському палаці були меблі з палацу Петі Тріанон, резиденції Марії-Антуанетти. Крім того, копії ватиканських мармурів, різьблені мармурові каміни, ризи, вишиті Марією Лещинською, ліжко Катерини II і безцінне бюро, подароване Марією-Антуанеттою Катерині. При палаці був театр, опера, балет.

Якщо говорити про інтереси Йозефа Августа Глінського, який розпочав свою публічну та політичну діяльність ще за часів Речі Посполитої (народився в 1763 році, помер у 1844 році) і в 1788 році був призначений начальником полку піхотних гренадерів, а незабаром став кавалером ордена Святого Станіслава та Білого Орла, то слід зазначити, що ці інтереси були дуже різноманітними, але закінчилися не надто почесно. Після падіння Речі Посполитої він переніс свою діяльність до Петербурга, де став сенатором Російської імперії.

Коли він оселився на постійне проживання у своїй резиденції в Романові, то ставав дедалі дивакуватішим і з світського політика перетворився на фанатика.

Живучи в Романові, який був гомінливим, але все ж занадто тихим для нього, він побудував у парку за палацом театр. Це була дерев'яна будівля, але збудована зі смаком. Театральний гардероб він привіз із Відня, а місцеві кравці його доповнили. Відповідно до звичаїв епохи, він організував у себе італійську оперу, яка обходилася йому в пів мільйона злотих на рік. Акторів він запрошував із Петербурга. Він також виховав власну примадонну, яка була дочкою його підданого. Спершу він відправив її до Парижа, а потім до Риму, де вона навчалася. Вона повернулася до Романова як здібна співачка під ім'ям панна Романі. Вона стала придворною дамою і компаньйонкою родини Глінських.

Потім Глінський привіз німецьку оперу. Грали також комедії. У балеті виступали французи, італійці й німці. У романівському театрі також виступали польські трупи, і сенатор наймав польських артистів для свого театру. Під час перебування в Петербурзі в 1814 році він найняв там двох польських актрис.

При палаці було дві оркестри; один з них налічувала понад сто музикантів і тридцять співаків. Диригентом оркестру до 1819 року був Ігнацій Добржинський, батько відомого пізніше не лише в Польщі, а й у Європі музиканта Юзефа Ігнація Добржинського, колеги і друга Фридерика

Шопена, з яким вони разом навчалися у варшавській консерваторії.

Величезні суми, які сенатор витрачав на утримання театру, опери, балету та оркестру, серйозно підірвали майновий стан Ілінського. Доходи значно зменшилися; італійську та німецьку оперу було згорнуто, актори, співаки й танцюристи розбрелися світом. Залишилася тільки частина балету та скорочений оркестр. Театральна будівля спорожніла...

Щоб повністю описати культурну діяльність Йозефа Августа Ілінського, слід додати, що понад сорок років він утримував у Романові заклад для глухонімих і єзуїтську гімназію. Одна лише платня одного професора, без урахування інших витрат, становила п'ятдесят дві тисячі злотих на рік. (Про навчальну програму школи для глухонімих варто було б колись розповісти окремо, оскільки вона є унікальною.)

Крім того, Ілінський збирав у своїй галереї твори італійських, фламандських, французьких та інших майстрів світової слави.

Романів за його життя небувало розквітнув. Художники та ремісники, привезені з-за кордону, завершили будівництво палацу, прикрашали зали, з різних місць привозили меблі, мармур, картини, книги, які французькі емігранти продавали в Петербурзі.

Продовжуючи пошуки матеріалів, що стосувалися головним чином життя сенатора Ілінського, який мене найбільше цікавило, я знайшов у палацовій бібліотеці записи Яна Дуклана Охоцького, опрацьовані й видані Ю. І. Крашевським, які варто тут навести:

РОМАНІВ

'Я вже згадував вище, що хочу дати уявлення про Романів сенатора Ілінського; тепер коротко це доповнюю. Романів є головним містечком, розташованим посеред просторого ключа, що має в собі до чотирьох тисяч душ, майже на межі лісів, що простягаються до Литви з півночі, а на південь у благодатні родючі землі, де знаходиться половина сіл. Це колишня власність Ілінських. Ян Каєтан серед своїх великих маєтків вибрав Романів для резиденції, хоча він не зовсім відповідав цьому призначенню: на вибір, певно, вплинули близькість Житомира і сусідство великих лісів, багатих на велику дичину, для полювання, яке він дуже любив. Він побудував тут великий двоповерховий палац, але в низькому й

вологому місці, обравши цей пункт через достаток води, яку щедро дає річка Лісна, що рясно впадає у великий канал перед палацом. Граф Юзеф Август Ілінський, сенатор, шануючи місце, вибране батьком, збудував ще один поверх на міцних стінах старого корпусу, додав півколом два трьохповерхові крила по сто п'ятдесят ліктів, а весь фасад обвів сорока шістьма колонами коринфського ордеру, на яких спирається розкішний архітрав, оздоблений багатою ліпниною.'

Перед палацом, на великому каналі, про який я згадував, розташований острів, з'єднаний з берегом поромом, а на ньому, як витончений килим, висаджені квіти і низькі кущі, між якими стоять тридцять міфологічних статуй з білого мармуру на таких же постаментах. З півночі палац захищає великий ліс, що тягнеться далеко, а з півдня відкривається панорама: його оточує англійський сад, наповнений мармуровими колонами,obelісками та іншими декоративними елементами. Серед них є пам'ятник із граніту у вигляді піраміди, тридцять ліктів заввишки, присвячений пам'яті Януша графа Ілінського, генерал-інспектора польської кавалерії, рідного брата сенатора, який, як я вже згадував, загинув під Маркушевом у 1792 році. За садом відразу починається великий звіринець, повний оленів і ланей, де ростуть величезні дуби, які можуть охопити лише три людини.

Увійшовши до палацу, ми спочатку бачимо двоповерховий розкішний вестибюль, далі майже всі кімнати прикрашені мозаїкою. Перші п'ять залів від головного входу містять найдорожчі картини італійських, фламандських і французьких майстрів, загалом двісті дев'яносто п'ять полотен. Знаходяться тут, щоб назвати лише головні: портрет принца Оранського натуральної величини, приписуваний Ван Дейку; прекрасний портрет Пія VI Папи, роботи Баттоні; лицар у натуральну величину роботи Рубенса; Орфей знаменитого Давіда, великі морські пейзажі Верне, великий краєвид Пуссена, римська битва Сальватора Розі, а також багато оригіналів меншого розміру, які мають значну цінність.

За цими кімнатами йдуть дві великі зали, довжиною по шістдесят три лікті й шириною двадцять ліктів кожна. Перша оздоблена пурпуровою мозаїкою із позолоченими карнизами та стюковим декором на стелі, прикрашена шістьма дзеркалами заввишки п'ять ліктів і бронзовим дзеркалом паризької роботи на двісті свічок (коштувало півтори тисячі червоних злотих); у ній два столи з малахіту, два інші — з лазуриту,

п'ятнадцять міфологічних статуй і чотири мармурові групи, привезені з Михайлівського палацу, сучасні, але роботи найкращих майстрів. Друга зала оздоблена зеленою мозаїкою, прикрашена картинами. Тут зібрані: "Самаритянка" Лукаса Джордано, "Три Королі біля ясел Христа" Бассано, "Милосердя" Романо Скіадоне, "Три частини світу" Тиціана, "Битва" Ваувермана, "Святий Бруно" Лесюєра та багато інших.

Тут також стоять чотири флорентійські мозаїчні столики, що походять з Петі-Тріанону, чудові бронзові канделябри двохліктової висоти, виконані у витонченому стилі і чудової французької роботи, розкішні порцелянові вази Севрської мануфактури, а вікна складаються з п'ятиліктових дзеркальних панелей. У цих двох залах підлоги викладені вишуканою інкрустацією з різних порід дерева — махагоні, червоного дерева, самшиту, лимону, що за сорок років залишилися неушкодженими, і захоплюють малюнком і майстерністю виконання; стелі всюди вкриті пишною ліпниною. Із залів вхоимо у шість кімнат для прийомів, наповнених великими дзеркалами (по п'ять-шість у кожній кімнаті, висотою по п'ять ліктів кожне), тут також є картини Домінікіно, Рібейри, Спаньолетто, Бергема, Скіавоне тощо, столики з агату, порфіру, каміни з мармуровими скульптурами, над камінами — набори з севрської порцеляни, канделябри і бронзові дзеркала, усі вікна — з одного цільного скла, а в одній із цих кімнат — парадне ліжко з червоного дерева епохи Людовика XVI з Версаля. Всюди панує королівська розкіш.

На першому поверсі розташовані покої самого графа-сенатора, оздоблені невеликими картинами Рембрандта, Тенієрса, Пауля Поттера й інших художників; на другому поверсі — гостьові, дуже гарно облаштовані; на третьому поверсі — зал для прогулянок восени й узимку, довжиною сто двадцять ліктів і з вісьмома печами для обігріву.

Серед цих коштовностей, з яких я перераховую лише частину, є багато подарунків від імператора Павла I та великого князя Костянтина, а також численні речі, придбані після закриття за імператора Олександра Михайлівського палацу, до якого вони вже були завезені з-за кордону для меблювання, а частину з них придбав сенатор.

Після Французької революції та страти Людовика XVI, коли всі королівські замки, такі як Версаль, Сен-Клу, Тріанон тощо, були розграбовані, багато з їхніх красивих і дорогих речей було продано та розвезено по різних країнах, особливо до Санкт-Петербурга. Тут сенатор

Лінський також придбав чимало; серед речей з Франції, що належали Марії Антуанетті, йому дістався срібний сервіз, за який було сплачено п'ятнадцять тисяч червоних злотих. Картини він також мав можливість купувати в той час, коли на них ще не було великої конкуренції, а війна розсіяла їх по всьому світу.

Каплиця вартує особливої уваги та роздумів; її розмістили у залі завдовжки вісімдесят ліктів і шириною двадцять п'ять, заповненій картинами на сюжети з історії Старого та Нового Заповітів.

На вівтарі є величезне дзеркало, діаметром близько десяти ліктів, яке коштувало тридцять тисяч рублів. Дзеркальна стеля з бронзи, такі ж бронзові канделябри на мармурових колонах. Колекція одягу, орнатів, кап і подібних речей настільки багата й велична, що не кожен собор може похвалитися подібним; є єпископські та урочисті священницькі облачення з ліонських фабрик, золота монстранція, прикрашена коштовними діамантами, та інше.

При каплиці перебував канонік, чудовий оратор, священник Дещинський, а також троє священників. Оркестр палацу складався зі ста музикантів, а хору — з тридцяти співаків. Біля каплиці був прохід до апартаментів графа Лінського через бібліотеку завдовжки сімдесят ліктів, наповнену чотирма тисячами томів, здебільшого класичними творами латинською, французькою, німецькою та польською мовами, дуже красиво опрацьованими і розставленими по полицях із червоного дерева довкола.

Граф Лінський, успадкувавши ці маєтки від брата Януша та отримавши значний спадок від дядька Непомуцена, старости чуднівського, а також особливо щедрі дари у вигляді маєтків і коштів від імператора Павла, великого князя Костянтина і імператора Олександра I, задовольняючи свою пристрасть до мистецтв, для будівництва палацу запросив з-за кордону архітекторів, різьбярів, столярів, майстрів мозаїки, мулярів, скульпторів, позолотників, каменярів, і збудував цю величну будівлю, вартість якої за підрахунками перевищувала десять мільйонів злотих.

Оркестр, який він отримав у спадок від батька, він поповнив видатними музикантами, серед яких були Ленці, Герке, Добжинський на скрипці, Нудер на кларнеті, Цервента на віолончелі, Ланде на квартолі, Байєр на флейті, Солецький на фаготі, Вайзінгер на валторні тощо. Після цих

музикантів залишилася прекрасна музика, яку й досі утримує його син, граф Генріх. Сенатор мав італійську оперу, яка складалася з акторів, привезених із Петербурга для театру в Романові; серед них відзначалися пан Замбоні, пані Замбоні, Нерчіні та інші. Він мав балет, складений з іноземців — італійців, німців та французів, серед яких виділялися Мантовані та Венденберг; крім того, він запросив з Угорщини німецьку оперу, де співали батько з синами Зейхікетанц, Кетнер із дочкою, Хотман із дружиною та сестрою, Тайдлер із дружиною тощо. Великий і дуже розкішний театральний гардероб був привезений із Відня і, за потреби, поповнювався на місці.

Незабаром після цього сенатор, отримавши дозвіл від імператора Олександра, заснував у величній, спеціально збудованій будівлі, яка тепер лежить у руїнах, Інститут для глухонімих і фабрику сукна на сто двадцять верстатів, куди запросив ремісників і привіз машини з Англії. Також він заснував єзуїтський монастир, якому було довірено школи, а наприкінці 1817 року — романівську гімназію. Війна 1812 року похитнула існування всіх цих важливих установ. Єзуїти в 1820 році були змушені залишити Російську імперію, будівлі, які належали їм, почали поступово руйнуватися, як і багато інших у Романові, хоча в цей самий час тут було зведено величній костел і монастир для сестер візитанток, яких з великими витратами тут влаштували, привізнивши з Литви. Стало неможливим утримувати все це і справлятися з таким величезним обсягом витрат, майже неймовірних, тож багато будівель прийшли в занепад. Однак палац і його володіння залишаються до сьогодні в найкращому стані і у шляхетному вигляді.

Граф Генріх, син сенатора, живе зі своєю дружиною та дочкою у лівому крилі триповерхового палацу. Свою кар'єру він розпочав у 1817 році як губернський маршал Волині; відтоді, бажаючи здобути освіту та побачити інші країни, він неодноразово об'їздив усю Європу: Німеччину, Францію, Італію, Англію, Угорщину, збираючи й купуючи різні мистецькі твори. Його апартаменти складаються з вісімнадцяти кімнат, не менш вишуканих, ніж головні покої палацу, із дзеркальними вікнами, дверима з червоного дерева, численними бронзовими прикрасами, порцеляною та значною колекцією картин, зібраною самим графом, зокрема роботи Людовіко Карраччі, Ван Дейка, Рембрандта, Каспара Нетшера, Ваувермана, Гонсалеса, Глаубера, Поллембурга, Орловського тощо. Крім того, слід згадати велику бібліотеку з чотирьох тисяч двохсот книг, дванадцять великих тек гравюр і малюнків, фізичний кабінет, коштовні

мінералогічні та нумізматичні колекції.

Раніше в Романові було також багато старовинної зброї, зараз залишок цієї зброї красиво оформлений у два трофеї: один із мисливської зброї, інший — зі старовинної та східної зброї. Тут є обладунки одного з Ілінських із дуже давньою датою і панцир зі срібними пластинами, вкритий турецькими літерами. Є ще гарна мармурова лазня, окрема їдальня з фамільними портретами, більшість із яких — пензля Грассі, Лампі, Пітчмана, а також розкішні буфети, повні порцеляни та срібла.

Але неможливо описати все це без втоми, так багато тут зібрано смаку, розкоші, багатства, поєднаних із любов'ю до мистецтва; досить сказати, що у всій країні немає нічого настільки ж величного. Увесь палац складається зі ста двадцяти п'яти кімнат, оздоблених вишукано і зручно.

Так часто я згадував про Романів у цих записах, що не буду повторювати похвали господарям; кожен, хто побував у Романові, погодиться, що, прибувши туди з приємністю, залишав це місце з жалем, оскільки привітність господарів значно сприяла приємному перебуванню...

Хроніка, яку я знайшов у палаці на острові, була написана чоловіком онуки сенатора Ілінського. Оскільки те, що я віднайшов, проливає багато світла на родину Ілінських і містить, нехай і неповний, опис палацу, якого не посоромився б жоден монарх, я наводжу довший фрагмент цієї хроніки. У цьому уривку є посилання, позначені літерами P, G і H, однак самих додатків я не виявив.

Ось фрагмент хроніки:

"...Раніше я згадував, що Адам Бежинський відвіз мене зі Славути до Романова, звідки, провівши там кілька годин, я повернувся додому, але незабаром став частіше відвідувати це місце й залишався там на довший час. Палац красивий, двоповерховий, збудований у формі півкола, має понад сто п'ятдесят кімнат, серед яких є два мозаїчні салони, просторі, як манежі; один із них зручно вміщував 200 осіб, і ще залишалося багато місця для танців. Це була галерея картин, стіни якої прикрашені зеленою мозаїкою з колонами вздовж усіх стін. П'ять чи шість великих одностулкових вікон із дуже товстого скла, між якими по всій висоті були встановлені величезні дзеркала в широких золотих рамах. Інша зала, квадратна і трохи менша, мала червону мозаїчну обробку, вікна також з однієї ступки, а між ними — високі дзеркала. Цей салон був обрамлений

мармуровими скульптурами, привезеними з Італії. На стіні напроти вікон було закріплене дзеркало в золотих рамах, таке велике, що в невеликій кімнаті воно закрило б усю стіну; його подарував імператор. Говорили, нібито це дзеркало було принесене до Петербурга на руках... Ця зала, така ж висока, як і перша, використовувалася для великих обідів або менших балів (див. додаток під літерою F). Тут і там були чудові підлоги з різного дерева, зокрема з махаону та чорного дерева. Біля вікон стояли канапи, а під дзеркалами — столи з малахіту, лазуриту, порфіру, встановлені на позолочених різьблених ніжках у стилі Ренесансу. Скрізь було безліч красивих бронзових предметів, усі вони були часів імперії, а також як і меблі в великій залі. По обидва боки від цих двох головних салонів розташовувалися менші зали, яких я не описуватиму, а їх було десять.

Весь перший поверх одного крила займали апартаменти графа Генрика Ілінського та його дружини; там була досить велика бібліотека, яку він називав своєю, оскільки інша бібліотека знаходилася в протилежному крилі палацу й звалася палацовою. Нижній поверх був жіночим помешканням: панна Ядвіга Ілінська (моя дружина) та панна Лаура Груль (пані Нововейська), її подруга та подруга дитинства, виховувалися разом і мали тут просторі апартаменти. На другому поверсі розміщувалися гостьові кімнати. У другому крилі на першому поверсі колись мешкала пані Октавія, дружина Януша Ілінського (музиканта), брата Генріха, разом із їхніми чотирма дочками та сином. Другий поверх колись займала друга дружина сенатора, французенка (див. додаток під літерою G). Нижній поверх був порожній і складався з ряду маленьких, але розкішно обставлених кімнат, які називали парадними й які з'єднувалися з великими залами. Там колись жила перша дружина сенатора, Антоніна Коморовська. Вікна цього апартаменту склалися з однієї цілісної скляної плити, проте були меншими за ті, що освітлювали великі зали. Сам сенатор жив на першому поверсі й мав зручні сходи донизу, до своєї дружини, а також нагору, де згодом мешкала його друга дружина (див. додаток під літерою H). Діда моєї дружини я ніколи не бачив, тому пишу лише те, що про нього чув.

У центральній частині палацу, внизу і всій його половині починаючи від середини, було багато салонів, великих і маленьких, про які я вже згадував. У другій частині були кухня, комори, лазня тощо, а також просторий, склепінчастий коридор, що вів до центральної зали. Зліва від центрального двору були кімнати капелана, каноніка Децинського, і кілька гостьових кімнат, а справа — кімнати маршала двору, панни

Жозефіни Мартзен, француженки, яка раніше була гувернанткою, а також чотири кімнати Адама Бежинського, які пізніше стали моїми особистими кімнатами, оскільки моя дружина з дітьми займала своє колишнє дівоче помешкання. На першому поверсі розташовувалася красива каплиця з вісьмома кораловими капличками зі статуетками, по чотири з кожного боку великого віттаря, а в них за склом лежали воскові фігури святих з реліквіями всередині:

святого Фортуната і святої Іноценції, дар папи Лева XII, який надав сенатору багато милостей та відпущень. Далі розташовувалася так звана палацова бібліотека. На іншій стороні сходів були три великі кімнати: салон, більярдна зала та їдальня, які мій тесть вже облаштував на літо. Другий поверх центральної частини палацу ніколи не був завершений і тимчасово служив як склад і архів. Під час моїх відвідувань Романова обидва брати Ілінські перебували в Петербурзі.

У Романові було два сади по обидві сторони від палацу та дороги, що вела до кухні від села; вони були красивими, тінистими й добре доглянутими. Крім того, на острові посеред ставка навпроти палацу був квітковий сад із альтанкою, оточеною кущами турецького бузку, навколо круглого острова стояли мармурові статуї. Протягнутий від подвір'я трос з маленьким зручним човном із лавками й перилами дозволяв самостійно переправлятися на острів, де зараз стоїть новий палац.

За більшим садом, або радше парком, у невеликому лісі був звіринець, населений оленями; за мого часу їх було 200, кілька козуль та лось. За палацом знаходився театр, гарна дерев'яна будівля, а трохи далі — пагорб, названий «Кальварією» (див. додаток під літерою Н).

Найбільше мене цікавила драма Йозефа Августа Ілінського, тому я доклав чимало зусиль, щоб знайти згадані додатки до хроніки роду Ілінських. Я знайшов їх через багато років у антикварному магазині серед купи макулатури. Ось кілька найцікавіших уривків, які мають важливе значення для цієї історії:

'...Ця червона зала на стіні з східного боку між дверима та стелею мала трохи інший колір мозаїки; велика пляма походила з того, що в цьому місці мозаїку доробляли пізніше. Раніше ця стіна відкривалася до гробу Господнього, що був біля каплиці на першому поверсі. Ось що мені розповіли мати моєї дружини та канонік Дещинський, капелан у

Романові:

Коли готувалися до великодньої резурекції, цю стіну відкривали, і від неї до салону ставили сходи, прикрашені квітами, серед яких стояли живі ангелочки, а деякі з них були підвішені на дротах; один із них, менш вправний, розбив велике дзеркало між вікнами, яке я вже побачив розбитим. Коли священик співав 'Resurexit Christi Domini', велика дерев'яна статуя Спасителя, що лежала в гробі, піднімалася за допомогою пружини. Після цього процесія з монстранцією спускалася по згаданих сходах, проходила через усі яскраво освітлені зали, і через сад біля палацу, подвір'я та великі сходи поверталася до каплиці.

У парку є пагорб, побудований у формі спіралі або равлика, який донині називають Кальварією. Тут, у Страсний тиждень, стояли три хрести, на яких розпинали трьох найнятих у містечку євреїв: їх прив'язували до хрестів, а між пальці забивали цвяхи. Коли наступала сцена зняття з хреста, середній єврей, який зображував Христа, раптово зникав, а до палацу урочисто несли згадану мною дерев'яну статую і вкладали її до гробу.

"Про сенатора Ілінського розповідають багато оригінальних і смішних історій; усе годі вмістити тут. Будучи в Петербурзі, вже розлучений зі своєю першою дружиною з роду Коморовських, сестрою Гертруди Коморовської, він уподобав одну французенку, пані Крак з роду Мішлен, і привіз її з собою до Романова як коханку. У той час у Романові ще були єзуїти, які мали великий вплив на графа Ілінського. Тож вони почали вмовляти Ілінського, щоб він відіслав цю пані, суворо застерігаючи, що таке життя зробить скандал у окрузі та є аморальним прикладом для підданих. Коли сенатор благав їх не забороняти йому це, стверджуючи, що він так її любить, що без неї жити не може, єзуїти наказали йому з нею одружитися.

Після шлюбу пан Ілінський переконався, що його дружина була йому невірною. Тоді він облаштував її помешкання на другому поверсі, який вона відтоді займала; кімнати наказав обшити чорною тканиною і там її замкнув. Біля апартаментів була довга галерея з колонами по обидва боки; її прикрасили деревцями апельсинів і квітами, щоб покаяниця почувалася краще, прогулюючись по галереї. Наприкінці цієї галереї сенатор наказав пробити віконце з вузькою шибкою до каплиці, під ним поставив молитовну лавку, щоб дружина могла слухати месу та побожні

проповіді та каятися за гріхи. Галерея з вікном залишилися як пам'ять про цей епізод.

До апартаментів було два входи: один крутий, з вузькими сходами, який вів до цієї галереї та маленьких бокових кімнат при ній; інший з закрученими сходами, зручно з'єднував помешкання сенатора з помешканням покаянниці. Обидва ці входи були замкнені на ключ, який пан Ілінський завжди мав у кишені, так що навіть служниця не могла увійти чи вийти без його відома та дозволу, оскільки він сам відмикав, коли було потрібно. Але навіть за таких умов пані сенаторка змогла зрадити свого чоловіка."

"Єзуїти, вважаючи, що покути недостатньо, тим більше що винуватиця перебувала в палаці, оточена розкішшю, постановили, що її потрібно вислати з Романова та замкнути в суворому споглядальному монастирі. Для цієї мети обрали Вільнюс. Служняний отцям-єзуїтам сенатор відвіз її до Вільнюса після кількох місяців ув'язнення у палаці. Після кількох місяців розлуки самотній чоловік благав єзуїтів, щоб йому дозволили пробачити її гріхи. Отці чинили перешкоди, але зрештою дозволили грішниці повернутися. Тож він поїхав за нею до Вільнюса, а на день повернення наказав підготувати великий бал з ілюмінацією та феєрверками тощо, а також розіслати запрошення в усі боки.

У останньому селі перед Романовом чекала, досі існуюча, шестиконна карета, позолочена і вся зашклена. Сівши в карету, пані сенаторка переодяглася в бальну сукню та прикраси, а пан сенатор у свій великий сенаторський мундир і всі ордени. Під звук дзвонів, гарматних пострілів і феєрверків, при яскравому освітленні всієї дороги смоляними бочками, а всього подвір'я і саду лампами та ліхтарями, вона прибула у цій тріумфальній шестиконній кареті до палацу, де вже зібралися гості; оркестр грав полонез, сенатор, тримаючи дружину за руку, ввів її до залів. Але під час балу сталося нещастя — пані сенаторша несподівано і невідомо яким чином зникла.

Апендис позначений літерою Н

Дід моєї дружини мав прекрасну сторінку в житті, тому родина справедливо повинна цим пишатися, а нащадки мають пробачити йому

кумедні звички, про які досі розповідають на веселих зібраннях. Цар Павло повернув панові Ілінському все, що був йому винен, а окрім того надав йому титул графа, нагородив різними маєтками, староствами, орденами та почестями. Його майно стало настільки великим, що коли сенатор їхав до Галичини, де також мав землі, то до самого кордону ночував у власних маєтках. Доходи, отже, мав величезні. Незабаром він став сенатором держави, що на той час значило більше, ніж сьогодні. При цьому він мав російські ордени та багато іноземних. Його вплив та багатство так запаморочили йому голову, що він почав грати роль короля. Більша частина статків пішла на розкіш та розкішний спосіб життя, і в результаті сини успадкували лише половину, та й ту з боргами.

Окрім палацу, який утримувався на королівському рівні, він власним коштом утримував комедію, балет і оперу; було два оркестри: одний звичайний, інший — так званий ріжкова, звучання якого було настільки прекрасним, що здавалося, ніби грають органи. Театр був дерев'яним, побудованим у саду, позаду палацу. Тут мушу повторити розповіді моєї тещі про цей театр і від серйозних справ перейти до комічного боку його життя.

У попередніх записках я згадував про різні церемонії Страсного тижня, які єзуїти толерували, щоб утримати пана Ілінського у своїй залежності та отримувати вигоду з його слабкостей. Його статки вже значно зменшилися, актори, співаки та танцюристи були звільнені й роз'їхалися світом, театр залишився пустим і без ужитку. Одного року пан Ілінський задумав влаштувати в ньому процесію Воскресіння. Мінський єпископ Дедерко провів богослужіння, процесія зі святими дарами вирушила з каплиці до театру; публіка зайняла місця в кріслах та ложах з молитовниками в руках. На сцені, на тлі відповідних декорацій, відбулося представлення Воскресіння Христового, у якому Спаситель (роль якого виконував сам Ілінський) вознісся на небо в хмарах, а єпископ зі сцени благословляв монстранцію. Ця церемонія так обурила простий католицький народ, що наступної ночі весь театральний будинок зник без сліду, а це місце було зорано та вкрито дерном.

Nec locus ubi Troia fuit (І більше немає місця, де була Троя)...

Афоризм цей через багато років почав застосовуватися до всього, що існувало, але зникло на цьому найпрекраснішому зі світів, до всього, що було створене руками людей, які колись жили: і до пишного палацу над великим ставком, і до палацу на острові, яким я захоплювався в дитинстві, і до парку, розлогого, як ліс, і схожого на ліс, і до костелу, оточеного

каштанами, і до позолоченої карети ясновельможного пана сенатора. (Я отримав від пані Ірени У. шматок тканини, якою була оббита карета зсередини, і зберігаю його й досі.)

І так усе минуло, існує лише життя, яке відроджується безперервно, незважаючи на всілякі труднощі та лиха, що переслідують наш світ.

Автор - **Казимир Трухановський**

Книга - **“Нічні ораторії”**

Рік видання - **1957**

Переклали і упорядкували - [d’Roma](#)